

А.В.Василяускене

*кандидат історичних наук
Вільнюський університет*

СПИСКИ ДРУГОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ У ВІДДІЛІ РУКОПИСІВ БІБЛІОТЕКИ ІМ. В.І.ВЕРНАДСЬКОГО АН УКРАЇНИ

У XVI ст. у Великому князівстві Литовському (ВКЛ) були прийняті три Литовські Статути (1529, 1566 та 1588 рр.) — кодекси діючого феодального права. Ці видатні пам'ятки права та культури і на сьогодні мають велике значення для вивчення культурної спадщини народів Литви, України та Беларусі.

Перший Литовський Статут (ПЛС) був прийнятий у часи правління Сигізмунда Старого. Головним його укладачем та кодифікатором був канцеляр ВКЛ Альбертас Гоштаутас. ПЛС затвердив панування магнатської олігархії і поклав початок закріпаченню селян. Він складається з XIII розділів, що містять у собі 243 статті (первинна редакція) та 272 статті (докладна редакція).

Через те, що даний Статут не повністю задовольнив інтереси шляхти, він постійно доповнювався новими правовими нормами. 1564 року Бельський сейм прийняв Другий Литовський Статут (ДЛС), який був остаточно затверджений Віленським сеймом у 1566 році. Він значно розширив права шляхти, закріпив формування цього стану, затвердив її диктатуру по відношенню до інших класів. ДЛС складається з XIV розділів, що містять 365 статей.

Перший та Другий Литовські Статути у період своєї дії не були надруковані і поширювалися у численних списках. Списки склалися канцелярською (старобеларуською) мовою ВКЛ — вона використовувалася у всіх основних документах князівства. Згодом списки були перекладені на латинську та старопольську мови і переписувалися у різних канцеляріях. Здебільшого увесь список переписувався однією

людиною каліграфічним почерком. Назви розділів, ініціали та титульні аркуші виписані великими літерами, інколи кіновар'ю і досить художньо (див. рис. 1–5). У більшості випадків вони виконувалися іншою особою вже після упорядкування тексту.

З часом значна кількість списків була втрачена. Лише частина з них збереглася у бібліотеках та архівах Москви, Ленінграда (Санкт-Петербурга), України, Польщі, Німеччини. Нині ми маємо відомості про сім списків ПЛС і понад тридцять — ДЛС. Тільки один список ДЛС старопольською мовою знаходиться у рукописному відділі бібліотеки Вільнюського університету.

Пошук та опис збережених списків Литовських Статутів і підготовка їхнього академічного видання є основним завданням групи вчених Вільнюського університету, які працюють під керівництвом професора С.Лазутки вже понад 20 років. В результаті цієї роботи побачили світ дві книги Першого Литовського Статуту¹, друкується третя, здійснюється робота по підготовці до видання ДЛС.

Першими дослідниками списків ДЛС були відомі вчені А.Сосновський², І.Данилович³, Ф.Чарнецький⁴, Ф.Пекосинський⁵. У наш час вивченням списків ДЛС займається науковий співробітник Інституту філософії, соціології і права АН Литви В.Рауделюнас⁶. Ряд списків ДЛС описала автор цієї статті⁷.

Одним з найбагатших сховищ списків Литовських Статутів є відділ рукописів ЦНБ АН України. Тут зберігаються списки ДЛС усіма трьома мовами:

– канцелярською мовою ВКЛ — Луцький список⁸ та копія Почаївського списку⁹ (список знаходиться у відділі рукописів бібліотеки ім. В.Стефаника у Львові);

– старопольською мовою — п'ять списків¹⁰ (серед них є копія ХІХ ст.);

– латинською мовою — один список¹¹.

Структура списків ДЛС, в основному, така: чотирнадцять розділів та їх реєстр, «Поправи» пізнішого часу, а інколи і додаткові матеріали, що не стосуються правових норм.

На полях після тексту чи на чистих аркушах є написи пізнішого часу, залишені різними власниками, а також власне переписувачами. Ці написи дають змогу відтворити історію того чи іншого списку, його шлях до сховища. Написи мають велике значення при визначенні назви списку. Як правило, їм присвоюються імена їх упорядників, власників, назви місцевості, де вони були написані, бібліотеки, де вони тепер зберігаються.

Кожен розділ присвячений певній галузі права (наведемо назви розділів за Луцьким списком):

«Роздел первый. О персоне нашей господарской.

Роздел второй. О обороне земской.

Роздел третий. О вольностях шляхетских и о размноженью Великого князства Литовского.

Роздел четвертый. О судьях и о судех.

Роздел пятый. О выправе посагу и о вене.

Роздел шостый. О опеках.

Роздел семый. О записехъ и продажахъ хто бы колвекъ имене свое отчизное хотел продати альбо зоставити.

Роздел осмый. О тестаментях.

Роздел девятый. О правах земляных и о границах, о межах и о копахъ.

Роздел десятый. О ловах и дерево бортьное.

Роздел первыйнадцать. О квалтех и о бoех, и головщицахъ шляхетскихъ.

Роздел двунастый. О навезках людех посполитых.

Роздел тринастый. О грабежах и о навезках.

Роздел чтырнастый. О злодействе всякого стану.»

Статті у розділах мають окремі назви. Як приклад, наведемо перелік статей найменшого (VIII) розділу:

«Артыкул первый. О том хто можетъ и не можетъ о речах своих рухомых тестаментъ чинити.

Артыкул второй. О тестаментехъ на речи рухомые и на имена набыты якъ мають менены быти.

Артыкул третий. О светъкахъ которые мают быти при справрваню тесьтаментовъ.

Артыкул четвертый. Нихто не может неволнику своему ничего записати волнымъ его неучинивъши.

Артыкул пятый. Кождый слуга путный и мешчанин мест неуправилеваныхъ и теж чоловік простой якъ мает тестаментъ чинити.

Артыкул шостый. Если бы тестамент не былъ в чомъ достаточъне справенъ.

Артыкул семый. Причины для которых отецъ сына можетъ от имене выдечити або отдалити.

Артыкул осмый. О человеку слепому.»

В окремих списках ДЛС (особливо написаних старопольською мовою) відсутній II розділ «О обороне земской». У часи Люблінської унії 1569 року Київське, Брацлавське та Волинське воєводства були приєднані до Польської Корони. На цих землях діяв ДЛС (без II розділу), і називався він «Волинським» Статутом. У даній статті не видається можливим навести докладніший палеографічний аналіз та історію кожного списку. Обмежимося лише деякими подробицями та короткою історією.

Списки ДЛС канцелярською мовою ВКЛ

1. *Луцький список* (див. рис. 1) укладений двома переписувачами (головним написані тринадцять розділів, іншим — чотирнадцятий розділ, реєстр та перший аркуш тексту). Це чимала книга у 354 сторінки in folio (31,5x20 см), виконана чорним і коричневим чорнилом, сторінки пронумеровані кирилицею. Список містить велику кількість написів, що мають важливе значення. На арк.240 напис «Запи[с] книгъ замку Луць[кого]» вказує, що список був складений у Луцьку. Згідно з датою на внутрішній обкладинці можемо визначити час укладення списку (не пізніше 1629 року). Список довгий час належав Гулевичам та їхнім родичам, що мешкали у Луцьку чи його околицях. 1675 року його купив Ковельський священник Назарій Млипський, після смерті якого син Даниїл перевіз список до села Волоски. У 1727 році з Волоської церкви список знову потрапив до Ковеля, а згодом, у 1775–1801 рр., — до Мелецького монастиря. У 1874 році був виданий наказ синоду про передачу це, ковних і монастирських книг та рукописів до Київської духовної академії. Мелецький монастир надіслав 15 ящиків книг та рукописів. До 22 лютого 1885 року Київською духовною академією було отримано сім ящиків (є припущення, що інші зникли). Серед них був і Луцький список. Згодом, разом з іншими документами, Луцький список був переданий до бібліотеки АН України.

2. *Копія Почаївського списку*. І. Каманін, збираючи експонати для виставки археологічного з'їзду, у 1898 році виявив у Почаївській лаврі список ДЛС, який назвав Почаївським списком. У 1899 році список був виставлений на XI археологічному з'їзді у Києві.

У 1900 році у Київському Центральному архіві «под наглядением профессора Михаила Вл.-Буданова и приват-доцента Миш. Ясинского» була зроблена копія цього рукопису¹². На останньому (153) аркуші копії написано: «Копіювала М.М.Козловська (Кохановська). Співроб. Київ. Центр. Арх. Дав. актів». З цього архіву копія потрапила до бібліотеки академії.

Списки ДЛС старопольською мовою

Як уже зазначалося, у бібліотеці зберігається п'ять списків ДЛС (у тому числі і копія середини ХІХ ст.). Три списки належать до «Волинських» Статутів, у двох списках використана кіновар, що надає їм деякої розкоші. Варто зауважити, що до цього часу детально описаним є лише один Щорсовський список¹³. Деякі з них коротко описані І.Даниловичем та Ф.Чарнецьким. Всі вони потребують ширшого дослідження та глибокого наукового аналізу.

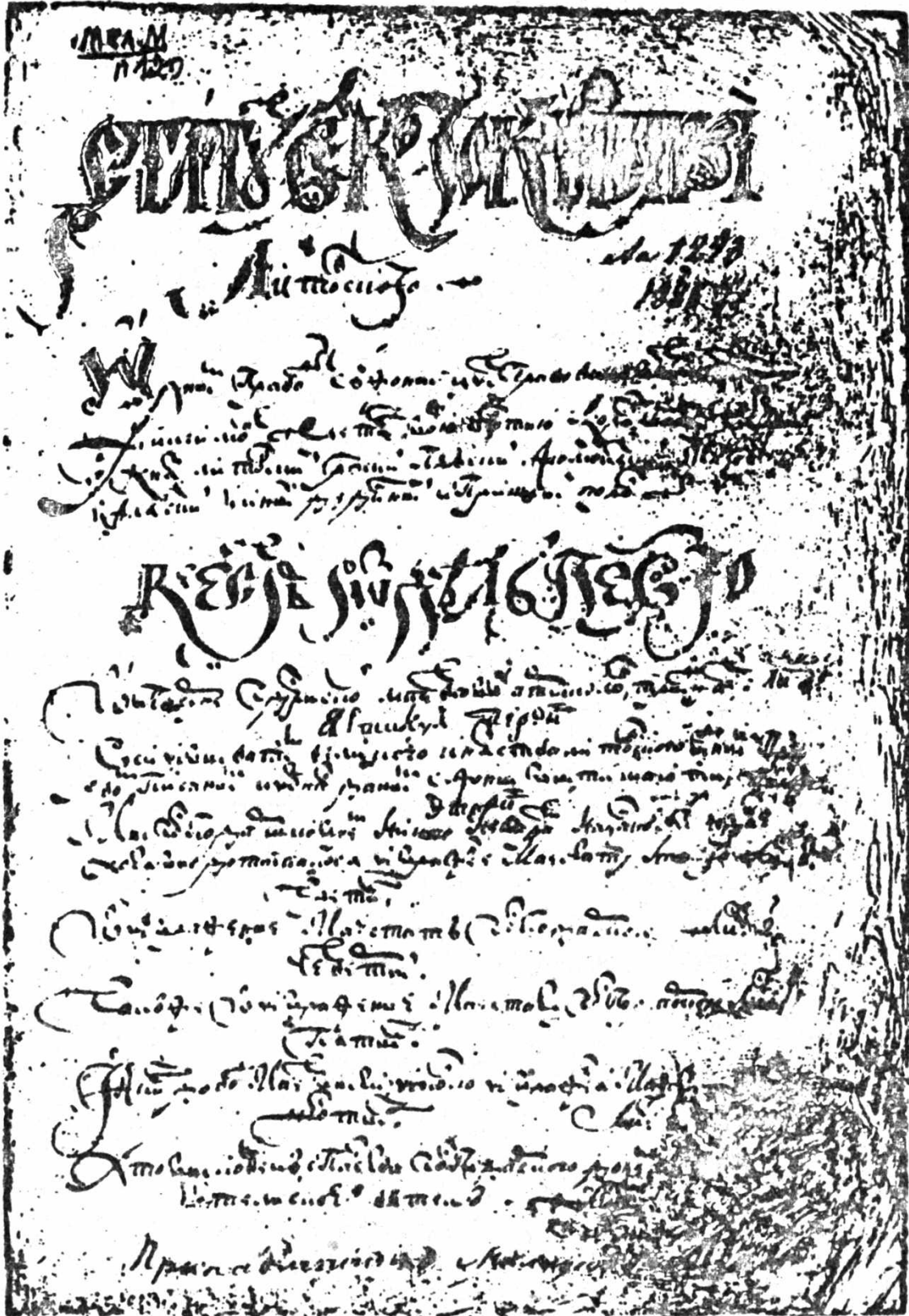

Рис. 1. Титул-ний аркуш Луцького списку.

3. *Список за №4150*. Його коротко охарактеризував І.Данилович⁴, а згодом Ф.Чарнецький¹⁵. Під час описування І.Даниловичем цей рукопис знаходився у Тринітарській бібліотеці у Луцьку. Інвентарна книга бібліотеки АН України містить запис від 7.XII.1935: «Statut W.X.Litewskiego z dodatkowymi stattgiami. Скоропис XVIII ст. Ф° на 187 арк. (з них 9 арк. чистих). Оправа — картон у шкірі. (3) В-са COLL. Luceoriensis»¹⁶.

Цей список належить до «Волинських» Статутів. Тут замість II розділу на обох боках 16 аркуша написаний лише його реєстр.

Список складений декількома переписувачами. Кіновар не використовувалася. При дослідженні списку співробітниками рукописного відділу 7 вересня 1988 року було зроблено нумерацію.

За текстом Статуту на арк.137зв.–141 написані «Поправы» Берестейського сейму 1566 р., на арк.141зв.–144 — «Рецесс» Гродненського сейму, на арк.144зв.–147зв. — Трибунал Волинського та Брацлавського воєводств 1589 року, на арк.148–152зв. — «О розграничении воєводств . . . », на арк.153–163зв. — «Поправы» деяких статей на Варшавському сеймі 1578 року і на арк.163зв. зроблено запис «Koniec Statutu W.X.L.». На арк.163зв.–172 під латинськими назвами польський текст, на арк.176–178зв. «Sztuki u moc krzyża albo Metalla...», на арк.184 записи з різними датуваннями, найпізніший — 1699 року. На арк.187 запис про ліки.

Внутрішні боки обкладинок списку містять численні написи з іменами та прізвищами: Карпінський Симон, Ян Гізберт Студницький, Балдауський та ін. Ретельне дослідження цих імен та прізвищ дасть змогу присвоїти даному списку більш обґрунтовану назву.

4. *Список за №6282* (див. рис.2). Без титульного аркуша, формат in folio, приблизно 30,5x19 см. Він також належить до списків «Волинського» Статуту. Після закінчення I розділу на арк.9 зв. є запис «Rozdział Wtóry ten na Lubelskim Seymie przyskoniczeniu Vniy wszystkich skassowano, u zniesionę roku Panskiego następiue teraz Rozdział treci». Рукопис містить таблиці 1717 року (на арк.133зв.–135 та 136зв.–141): "Репатриация войска . . ." та "Зимовая локация войска". Починаючи з арк.143 коротко представлена Хроніка Матвія Стрийковського. На арк.149–163зв. — опис «о Белой и Черной Руси», на арк.168–171зв. — опис роду Грановських.

Виходячи з інвентарного запису «Statut Wolyński: O persone hospodarskiey 1844–1209»¹⁷, можна припустити, що до університетської бібліотеки рукопис потрапив у 1844 році.

Цей список також залишається без назви.

ROZDZIAŁ PIERWSZY

ARTYKUŁ PIERWSZY ( )

O PERSONIE HOSPODARSKIEJ

Wszyscej obywatelowie Xięstwa Litewskiego tedyż

Prawem pisanym od Nas Sądzeni bydz maia.

Naprzod My Hoſpodar, obiecujemy y Szlubujemy poſtaz przyſtegi
ktoraſmy uczynili wſzystkim Obywatelom wſzech ziem Państwa Naſzego
WXLII wſzystkich Amatorów PP Rad naſzych Du. hoimnych y Dwiec
kich, PP Chorążych Szlachty miasta y wſzystkich Poddaſnych Na:
ſzych y wſzech ſlachtyk Szlachty w tym Państwie Naſzym WXLII
Jahre y ziem Ruſkich, Litewskich, Żmudzkich, Wſtyńskich, Podla:
ſkich, Wołyńskich, Polockich y inne podobne Maciſla wſzystkim y
ziem przy ſuchających do terminu Państwa Naſzego porozowić
od wyſszego ſtany aż do niſzego terminu jednak. Prawami
Pisanemi y od Nas poſtanemi y Głowie y Sprawowac.

Artykuł II.

My Hoſpodar Szlubujemy, niktągo nie dawać na raoczne po:
wiadaſanie choć bycy do ty dacie nam Naſzego Krolewskiego, adto.
by też naſzego wrodoł a nie dowiodł y tymczasem ma by dawać
my, Terz y wſzystkie mianowane Pr. a. la tom Nig y tom Panom
Radom Duchownym y Chyżekim Panom Chorążym Szlachcie y
Miaſtom Ciemiom y C. A. bil Ruſkim Litewskim Żmudzkim y
Wſtyńskim Podlaſkim Wołyńskim Polockim Witepskim y
Mieſc.
Prawom y innym ziem WXLII obiecujemy ſłowem y czynem
Krolewskim, iż naſza adnego c. d. w. i. k. a. wy dani albo orzozente
raownie ſaſtemnie podoytane tych mianowanych ſtanow dawać
nie dchomy, ani jinyg oroz y c. d. w. i. k. a. p. i. e. n. i. e. y
Cieniem albo c. d. o. t. o. i. e. n. t. w. e. m. W. r. e. p. d. o. w. albo d. i. m. i. e. n. i. a. o. d. e. y. m. o. g. o. m.
niem tedyż aby pierwicy u. d. u. i. a. w. n. y. m. y. g. o. d. e. m. y. p. o. r. o. z. p. r. o. m. P. a. n. i.
y i. a. d. y. d. a. t. o. b. n. i. e. t. o. i. e. t. P. o. w. o. d. y. o. d. p. a. o. c. a. w. n. a. c. d. a. n. y. d. a. t. o. t.

Рис. 2. Титульний аркуш Списку за № 5282 (старопольською мовою).

5. *Список Каспара Падукевича*¹⁸. Цей список теж належить до «Волинського» Статуту. Аркуші формату in folio 27,5(7)х181(3) см. Рукопис налічує 122 аркуші. Наприкінці тексту на арк. 116–121 зв. міститься реєстр статуту.

Рукопис має значні дефекти. У багатьох місцях літери вицвіли, а на арк. 47 зв.–58 частину тексту неможливо прочитати.

Назви розділів та ініціали барвисто виписані великими літерами кіновар'ю.

Після закінчення розділу XIV на арк. 114 є напис: «Dokonczenie Statutu Wil' X^{im} Lit' Per me Gasparum Padukiewicz». Графіка літер у списку та у написі ідентична. Це наводить на думку, що список склав Каспар Падукевич. У 1693 році список був у Луцьку, про що свідчить напис на аркуші 25. У XIX ст. він знаходився у колекції М.Максимовича, а до теперішнього сховища надійшов від В.Науменка¹⁹. Ми дали йому назву «Список Каспара Падукевича».

6. *Щорсовський список*²⁰ (див. рис. 3). Цей список розкішний, парадний — це другий із досліджуваних списків, де застосовувалася кіновар. Вперше його коротко охарактеризував І.Данилович²¹, присвоївши йому ім'я Щорсовського за місцем зберігання у маєтку Щорси графа Л.Хрептовича. Дані І.Даниловича повторив Ф.Чарнецький²². У 1899 році С.Пташицький²³ згадав про нього під час описування зібрання графа Л.Хрептовича. Із Щорсовської бібліотеки рукопис потрапив до університету св.Володимира, згодом — у теперішнє сховище.

7. *Радзівіллівський список*²⁴. Ця незавершена копія (артикули та їхні номери з 11.9 написані лише олівцем) переписувалась однією особою на розлінієних олівцем аркушах. Відстані між лініями становлять 1–1,3 см. Книга in folio великого формату (35,2х21 см), усього 242 аркуші.

Вперше цей список охарактеризував І.Данилович²⁵, згодом Ф.Чарнецький²⁶. За місцем знаходження тодішнього сховища (Радзівіллівський архів у Вільнюсі) І.Данилович дав йому назву «Радзівіллівський список»

Титульний аркуш містить напис: «Statut Wielkiego Xięstwa Litewskie²⁰ napisany R[ok]u Pan[skiego] 1648» (див.рис. 4). Ця копія, зроблена в середині XIX ст., належала бібліотеці Ст.Шодуара — про це свідчить екслібрис на внутрішньому боці передньої обкладинки. До теперішнього сховища рукопис надійшов із бібліотеки «Coll. Luceorgiensis»²⁷.

Списки ДЛС латинською мовою

8. *Щорсовський список* (див.рис. 5). Це той же самий зже згаданий вище Щорсовський список. Він містить рукопис польського тексту, здвоєний із рукописом латинського тексту. Папір має аналогічні філіграні,

Statuty Wielkie
Dzi. Lubeckiego.

Ma w sobie Rozdziałow 14.
a Arthykulow 342.

ROZDZIAŁ, I.

Wszystcy Obywatele Wielkiego Kie-
stwa iednym prawem pisanem od
nas danem sadzeni byds maia.

ROZDZIAŁ, II.

O obronie Ziemi kiej W. X. Lithe.

ROZDZIAŁ, III.

O wolnościach Slacheckich.

ROZDZIAŁ, IIII.

O Sedziach y o Sadziach.

ROZDZIAŁ, V.

O oprawie Poslugu y Wianie.

ROZDZIAŁ, VI.

Рис. 3. Титульний аркуш Щорсовського Списку (старопольською мовою).

STATVTA
MAGNI DVCA
TVS LITVAN
IAE IN BIELSCÉ
SIBVS PROMVL
GATA, IN VIL
NENSIBVS
ANNO SALV
TISHVMANÆ
M D LXXVI.
APPROBA
TA COMI
TIIS
È Rutheno sermone in la
tinum conuersa.

Рис. 4. Титульний аркуш Радзівілівського Списку.

STATVT
WIELKIEGO ĆIEN
STWA LITEWSKIE^{GO}
NAPISANY R^U P^AŃ.

1648.

Рис. 5. Титульний аркуш Щорсовського Списку (латинською мовою).

що говорить про те, що, можливо, обидва списки писалися в один і той самий час; розкішно виконані, вони різняться лише за початковою нумерацією. Обидва списки є парадні, чисті — відсутні пізніші написи. Латинський текст списку зараз вивчає науковий співробітник АН України, кандидат історичних наук Н.М.Яковенко.

Отже, можна зробити висновок, що у бібліотеці ім. В.І.Вернадського АН України зберігається значна кількість списків Литовських Статутів, які є виключно важливим джерелом для більш глибокого вивчення історії народів України, Литви та Білорусі.

Описані списки будуть також використані і при підготовці академічного видання Другого Литовського Статуту.

Робота литовських дослідників у бібліотеці ім.В.І.Вернадського АН України поглиблює наукові зв'язки та дружні відносини, корені яких сягають ще достатутівської пори.

¹ *Лазутка С., Гудавичюс Э.* Первый Литовский Статут: Палеографический и текстологический анализ списков. — Вильнюс, 1983. — Т.1. — Ч.1; Факсимиле Дзяльньского, Лаврентьевского и Ольшевского списков. 1985. — Т.1. — Ч.2.

² *Sosnowski A.* Wiadomość o statucie Litewskim, drugim powszechnie zwanym. / *Dziennik Wileński*, 1822. — Т.2. — S.200–212.

³ *Daniłowicz I.* Opisanie Bibliograficzne dotąd znanych exemplarzy Statutu Litewskiego, rękopiśmiennych i edycyу drukowanych, tak w ruskim oryginalnym, jako też w polskim i łacińskim języku. — Ibid. — 1823. — Т.2. — S. 1–18.

⁴ *Чарнецкий Ф.* Сочинение о Литовском Статуте (поч.з главы V) — рукопис. ЦНБ АН України, відділ рукописів (надалі — ЦНБ ВР). — Ф.61. — № 714. — Арк.50–58.

⁵ *Piekosiński F.* Pomniki prawa Litewkiego z XVI wieku. — Archiwum Komisji prawniczej. — Kraków, 1900. — Т.7.

⁶ *Рауделюнас В.* Чудовский список Второго Литовского Статута // *Lietuvos TSR AM MD Darbai, A. serija*. 1973. — Т.4 (45). — S.67–76; *Його таки.* Українські списки Другого Литовського Статуту // *Архіви України*. — 1973. — № 4 (120); *Його таки:* Antrojo (1566) Lietuvos Statuto nuorašai. — Кн.: Teisinių insitutu raida Lietuvoje XVI–XIX. — Vilnius, 1981. — P.6–32.

⁷ *Василлускене А.* Apie Antrojo Lietuvos Statuto (1566 m) vieno nuorašo paleografija // *Lietuvos TSR AM MD Istorija*, (надалі: *Istorija*), 1986. — Т. XXVI. — P.3–23; *Його таки.* Antrojo Lietuvos Statuto Luskio nuorašo paleografija // *Istorija* 1987. — Т. XXVIII. — P.35–53; Antrojo Lietuvos Statuto Počiajevo nuorašo kopijos paleografija // *Istorija* 1988. — Т.29. — P.11–22; *Його таки.* Луцкий список Второго Литовского Статута / *Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень I–II Волинської*

історико-краєзнавчої конференції 26–28 травня 1988 р.) — Луцьк, 1988. — С.139–142; *Ї тахи*: *Kutikas ir jo bibliotekos lituanika // Mokslas ir gyvenimas*, 1988. Nr.6. P.21–23; *Ї тахи*. Палеографія и история списка Яна Хотимского Второго Литовского Статута (у друці); Палеографія Почаевского списка Второго Литовского Статута (у друці), *Antrojo Lietuvos Statuto Adomo Zaluskio pyoražas* (у друці)

⁸ ЦНБ ВР. — Ф.П/120

⁹ ЦНБ ВР. — Ф.VIII 168/178.

¹⁰ ЦНБ ВР. — Ф.І. — № 592, 4150, 4151, 5967, 6282.

¹¹ ЦНБ ВР. — Ф.І. — № 5967.

¹² ЦНБ ВР. — Ф.VIII 168/178. — Арк.1.

¹³ *Лазутка С. Васильюскене А.* Списки Второго Литовского Статута на старопольском языке // Материалы конференции «III Литовский Статут — 400» (стаття у друці).

¹⁴ *Danilowicz I.* Зазнач. праця. — S.16.

¹⁵ *Чарнецький Ф.* Зазнач. праця. — Арк.55зв.

¹⁶ ЦНБ ВР. — Ф.І. — Інвентарна книга I (№ 1–938). — Арк.128.

¹⁷ ЦНБ ВР. — Ф.І. — Інвентарна книга I (№ 5155–9016). — Арк.75.

¹⁸ ЦНБ ВР. — Ф.І. — № 5927.

¹⁹ ЦНБ ВР. — Ф.І. — Інвентарна книга I (№ 1–938). — Арк.128.

²⁰ ЦНБ ВР. — Ф.І. — № 5967.

²¹ *Danilowicz I.* Зазнач. праця. — С.16–17.

²² *Чарнецький Ф.* Зазнач. праця. — Арк.58.

²³ *Пташицкий С.* Щорсова библиотека графа Литавора Хрептовича. — М., 1899. — С.12.

²⁴ ЦНБ ВР. — Ф.І. — № 4151.

²⁵ *Danilowicz I.* Зазнач. праця. — S.15–16.

²⁶ *Чарнецький Ф.* Зазнач. праця. — Арк.55зв.

²⁷ ЦНБ ВР. — Ф.І. — Інвентарна книга I (№ 1668–5154). — Арк.146.